

ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΝ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΕΚ ΠΟΛΥΡΡΗΝΕΙΑΣ

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1955 ὁ Γεώργιος Ἐμμ. Χαλαμπιάκης καὶ ὁ Γεώργιος Ἄντ. Σχοινοπλοκάκης κάτοικοι Πολυρρηνείας (τοῦ σημερινοῦ Πάνω Παλιόκαστρου Κισσάμου) καλλιεργοῦντες τὰ κτήματά των εἰς θέσιν «Λαγκὸς» ἢ «Πλαγάκι» ἢ «Ἀλώνι Μυλωνοστελιανοῦ» εὔρον τὴν δημοσιευομένην κατωτέρω ἐπιτυμβίαν στήλην μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως καὶ ἐπιγράμματος. Τὴν στήλην περισυνέλεξα ἐν μέσῳ ποικίλων δυσχερειῶν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1956 καὶ κατέθεσα εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Χανίων.

Ὡς διεπιστώθη, ἡ στήλη μετακινηθεῖσα ἐκ τοῦ βάρθρου τῆς ἔκειτο ἐπὶ τοῦ τάφου. Οὗτος ἦτο κτιστὸς ἐκ πελεκητῶν λευκῶν λίθων ὀρθογωνίων καὶ εἶχε μῆκος 2.15 μ., πλάτος 0.70 μ. καὶ βάθος 1 μ., ἐκαλύπτετο δὲ διὰ πλακῶν συνδεομένων διὰ μολύβδου καὶ σιδήρου. Ὁ τάφος περιεῖχε δύο νεκροὺς καὶ μικρὸν ἀγγεῖον καταστραφὲν ὑπὸ τῶν χωρικῶν¹.

Ἡ ἐπιτυμβία στήλη ἔχει ὕψος 1 33 μ., πλάτος (κατὰ τὴν βάσιν) 53.5 καὶ πάχος 16.5. Ἔχει θραυσθῆ εἰς δύο μεγάλα τεμάχια, ἔλλείπουν δὲ ὠρισμένα τμήματα ἐκ τῶν πλαγίων πλευρῶν. Ἐντὸς ὀρθογωνίου κοιλώματος βάθους 5 - 6 ἐκ. σχηματίζεται ἀνάγλυφος παράστασις (Πίν. Κ' εἰκ. 1). Γυναικεία μορφή, κεκαλυμμένη δι' ἱματίου, κάθηται ἀριστερὰ ἐπὶ θρόνου καὶ χαιρετᾷ διὰ χειραψίας τὸν πρὸ αὐτῆς ἰστάμενον ἄνδρα. Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς σύρει τὸ ἱμάτιον. Ὑπ' αὐτὸ ὀγκοῦται ὁ κροῦ βύλος. Τὸ ἱμάτιον καλύπτει καὶ τοὺς βραχίονας, τοὺς μηροὺς καὶ τὸ πλεῖστον τῶν κνημῶν. Ὑπ' αὐτὸ ἡ γυνὴ φέρει πέπλον ἐξωσμένον εὐθὺς ὑπὸ τοὺς μαστοὺς καὶ πίπτοντα κατὰ γῆς μὲ βαθείας πτυχάς. Ὑπὸ τὸν πέπλον προβάλλουν οἱ ἄκροι πόδες. Ὁ ἄνθρωπος, ὕψους 0.50 μ., στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς καὶ φέρει βραχὺν χιτῶνα καταλείποντα γυμνὰ τὰ γόνατα, καὶ ἱμάτιον, τοῦ ὁποῦ το κράσπεδον ὑποβαστάζει διὰ τοῦ ἀριστεροῦ πήχεως. Ἐκ τοῦ ἱματίου προβάλλει ἡ ἄκρα χεῖρ. Ἔχει κόμην βοστρυχωτήν. Ἡ διατήρησις τοῦ ἀναγλύφου εἶναι καλή, ἀλλ' ἔχει ἀποκρουσθῆ μέγα μέρος τοῦ προσώπου τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ ἀριστερὰ γνάθος καὶ ὁ ἀριστερὸς πῆχυς μετὰ τῆς ἀριστερᾶς ἄκρας χειρὸς

¹) Τὰ ὡς ἄνω στοιχεῖα λαμβάνονται ἐκ λίαν εὐσυνειδήτου ἐκθέσεως τοῦ υπομοιράρχου Εὐστρατίου Σαβιολάκη καὶ ἐκ πληροφοριῶν τῶν εὐρόντων, διότι, λόγῳ πτώσεως μεγάλων ὄγκων χώματος ὁ τάφος δὲν ἦτο πλέον ὁρατὸς κατὰ τὴν μετάβασίν μου εἰς Πολυρρηνείαν.

τῆς γυναικός. Τὸ ἀνάγλυφον εἶναι ἰσχυρῶς ἔξεργον, τελείως δὲ ἐλεύθεροι αἱ δεξιαὶ ἄκραι χεῖρες.

Ἡ στήλη σχηματίζει κάτω μὲν ταινίαν καὶ κυμάτιον, ἄνω δὲ ταινίαν (σώζουσαν ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος), κυμάτιον, καὶ μέγα ἀνθέμιον, πρὸ τοῦ ὁποίου σχηματίζεται ἕτερον μικρὸν ἀνθέμιον καὶ ἑκατέρωθεν τούτου, μὲ διάτρητον τεχνικὴν, βλαστίσπειραι ἑλλιπεῖς καὶ φύλλα ἀκάνθης. Προσφύσεις βλαστίσπειρῶν σώζονται καὶ παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ μεγάλου ἀνθεμίου. Μικρὰ ἀκρωτήρια σχηματίζονται ἑκατέρωθεν καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς ἐπιστέψεως.

Ἡ στήλη, κατὰ τὴν παράστασιν καὶ τὴν διακοσμητικὴν ἐπίστεψιν, ἀνήκει εἰς γνωστὸν αἰτικὸν τύπον. Τὸ πλησιέστερον ἐξ Ἀιτικῆς παράλληλον, ὅπερ εὔρον, εἶναι ἡ στήλη τῆς Μενεκρατείας². Τὸ ἀνάγλυφόν μας χαρακτηρίζεται ἀπὸ ξηρότητα τινά, ἡ ὁποία ὑποδηλοῖ, ὡς νομίζω, τὸ Β' ἡμῖσι τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Α'. Ἀνάλογα δείγματα ἐπιτυμβίων ἔχομεν ἐν Κρήτῃ καὶ κατὰ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα³.

Ἄνωθεν τῆς κόρης εἶναι χαραγμένον τὸ ὄνομα ΤΥΡΩΣ ΣΩΣΑΜΕΝΩ, ἄνωθεν δὲ τοῦ ἀνδρὸς ΣΩΣΑΜΕΝΟΣ ΘΟΙΝΩ. Πιθανώτατα ὁ πατὴρ ἐτάφη ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ, εἶδομεν δὲ ὅτι οὗτος περιεῖχε δύο νεκρούς. Ὁ τύπος Τυρῶς ἢ ἐγγραφή κατὰ τὸ Ἡῶς, ἢ ἐκ παραδρομῆς τοῦ χαρακτοῦ προσθέσαντος τὸ Σ ἐκ τῆς ἐπομένης λέξεως τοῦ πατρωνύμου, ἢ πιθανώτερον πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς γενικὴ (Τυρῶς - Τυροῦς ἐνν. τάφος).

Ὑπὸ τὴν παράστασιν ἐπὶ ἐπιφανείας 16.5 × 47.5, ὑπάρχει τὸ κατωτέρω ἐλεγειακὸν ἐπίγραμμα (Πίν. ΚΑ' εἰκ. 2) κεχαραγμένον διὰ χαρακτῆρων μετρίως ἐπιμελῶν, ὕψους καὶ πλάτους περίπου 1 ἐκ.

Ἐπειδὴ δὲν διατίθενται κατάλληλα τυπογραφικὰ στοιχεῖα, παρέχω σύντομον περιγραφὴν τῶν μᾶλλον χαρακτηριστικῶν γραμμάτων. Τὸ Α' ἔχει τὴν ὀριζοντίαν κεραίαν τεθλασμένην, τὸ Θ' ἔχει τὴν κεραίαν μὴ ἐφαπτομένην τοῦ κύκλου, τὸ Μ' ἔχει τὰς πλαγίας κεραίας λοξὰς, τὸ Π' τὴν δεξιὰν κεραίαν ἐλαφρῶς βραχυτέραν, τὸ Σ' τὴν ἄνω καὶ κάτω κεραίαν ὀριζοντίας, τὸ Τ' ἔχει καὶ δευτέραν ὀριζοντίαν κεραίαν παρὰ τὴν βάση, ὁμοιάζον οὕτω πρὸς τὸ Ζ', τοῦ Φ' ἢ κάθετος κεραία ἐξέχει ἰσχυρῶς, τὸ Ω' ἔχει δύο πλαγίας κεραίας ἐλαφρῶς λοξὰς. Μικροὶ ἀκρεμόνες. Λίαν ἀνάλογα τὰ γράμματα ἐπιγραφῆς ἐκ Χερσονήσου, I. C., I, σελ. 35, 4, χρονολογουμένης κατὰ τὸ β' ἡμῖσι τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος. Τὴν αὐτὴν χρονολογίαν προτείνω καὶ διὰ τὴν παροῦσαν ἐπιγραφὴν.

Κατὰ τὴν μεταγραφὴν ἡμῶν τὸ ἐπίγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς :

Κείρατο μὲν πλοκάμους Ἀρετὰ . . . ε, πᾶσα δὲ Κρήτα

²) Reinach, Répertoire des reliefs, 1912, II, σελ. 41,2. Δυστυχῶς ἐλείψει βοηθημάτων δὲν δύναμαι νὰ ἐπεκταθῶ ὡς πρὸς τὸ ἀνάγλυφον. Ὁμοίαν ἐπίστεψιν ἀκανθῶν, ἀνθεμίων καὶ σπειρῶν ἔχει καὶ ἕτερον ἐπιτύμβιον στήλη ἐκ Πολυρρηνείας Γ' ἢ Β' π. Χ. αἰῶνος, Guarducci, I. C., II, σελ. 252, 17.

³) Αὐτ., σελ. 273, 8, ὅπου μορφὴ ἐπὶ θρόνου σύρουσα τὴν καλύπτραν.

δύρατ' οἷζυροῶ πένθει τειρομένα,
 ἀνίκα τὰν πανάριστον ὁ βάσκανος ἄρπασεν ἄλλας
 Τυρῶ Σωσαμενῶ κλεινοτάτω θυγάτρα.
 5 Οἰκτρὰ δὲ κωκύοισα φίλον τέκος ἄ βαρύποτμος
 Πεῖσις δυστάνοις χερσὶ κατεκτέρισεν
 οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ζωοῖς, <ο> ἰ[μ'] οἷμ' αἶ, οὐκέτι τοίαν
 κάλλει καὶ πινυιᾷ δέροξεται ἀέλιος.

Δύσκολος εἶναι ἡ συμπλήρωσις τοῦ κενοῦ τοῦ πρώτου στίχου, ὀφειλομένου εἰς βλάβην τοῦ λίθου, ἐκ τῆς ὁποίας, ὑπολογίζω ὅτι ἐφθάρησαν τρία γράμματα. Ἡ συμπλήρωσις διὰ σχετλιαστικῶν ἐπιφωνημάτων θὰ ἦτο πιθανή, ἀλλὰ δυσχεραίνεται ἐκ τῆς παρουσίας καὶ ἄλλων ἀνιλόγων εἰς τὸν προτελευταῖον στίχον. Κατάληξις ρήματος (γ' ἐνικὸν ἀορίστου) δὲν δύναται πάντως νὰ εἶναι τὸ ὑπάρχον ε, ἀφοῦ ἔχομεν τὰ ρήματα κείρατο διὰ τὴν Ἀρετὴν καὶ δύρατο διὰ τὴν Κρήτην.

Ἡ δευτέρα δυσκολία εὑρίσκεται εἰς τὸν ἕβδομον στίχον. Ἡ ἀνάγνωσις:

οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ζωοῖσιν, οἷμαι, οὐκέτι τοίαν
 παρέχει στίχον μετρικῶς ἐσφαλμένον, διότι οὕτω ὁ τρίτος ποῦς καθίσταται τροχαῖος, ἀνὶ δακτύλου ἢ σπονδείου. Βεβαίως τοιαῦτα λάθη ἀπαντοῦν εἰς ἐπιγράμματα. Οὕτω τροχαῖος εἶναι ὁ τέταρτος ποῦς εἰς ἐπίγραμμα δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Peek⁴.

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὸ ἔλλειπον γράμμα μετὰ τὸ ζωοῖσι, τοῦ ὁποίου μία κεραία εἶναι ὄρατή, φαίνεται ὅτι εἶναι Μ καὶ ὄχι Ν, θεωρῶ πιθανωτέραν τὴν παρασχεθεῖσαν ἀνάγνωσιν:

οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ζωοῖς, οἷμ' οἷμ' αἶ, οὔποτε τοίαν.
 Ὑποθέτω δηλαδή ὅτι ὁ χαρακτὴς παρέλειψε τὸ ο τοῦ πρώτου οἷμοι. παραπλανηθεὶς ἐκ τοῦ προηγουμένου καὶ ἐπομένου ὁμοίου διφθόγγου οι. Ὁ διπλὸς τύπος οἷμ' οἷμοι ἢ οἷμοιμοῖ εἶναι γνωστός⁵.

Τὸ σχετλιαστικὸν ἐπιφώνημα εἶναι σύνηθες εἰς τὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα. Ἀσυνήθης εἶναι μόνον ὁ ἀπλοῦς τύπος τοῦ αἶ ἀντὶ αἶαἶ, ὅπερ εἶναι συνηθέστατον⁶. Ὁμαλώτερος θὰ ἦτο ὁ στίχος ὡς ἐξῆς:

οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ἐν ζωοῖς, οἷμ' οἷμοι, οὐκέτι τοίαν.
 Ἡ γραφὴ ὅμως αὕτη προὑποθέτει καὶ ἕτερον σφάλμα τοῦ χαρακτοῦ,

⁴) A. M., 1931, σελ. 118, 2:

Καὶ γὰρ ἐγὼ ποτ' ἔην, ὅπερ εἶ σ' ὅ, ἀλλ' ὑπὸ Λήθην

Πβ. καὶ κακοὺς στίχους εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐπίγραμμα, αὐτόθι.

⁵) Βλ. Lidell - Scott, οἷμοι, ἐνθα καὶ περὶ τῆς ἐκθλίψεως τοῦ οι.

⁶) Πβ. Παλ. Ἀνθολ., VII, 468, 476, 488, 491, 560, 569, 574, 578, 602, 662, 730. Κυρίως ταῦτα ἀπαντοῦν ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου, ἀλλὰ πβ. καὶ ἰὼ ἐν μέσφ στίχῳ, VII, 491, 745.

ὅτι ἔγραψεν ΟΙΜΑΙ ἀντὶ ΟΙΜΟΙ. Ἔτι περισσότερο ἀπομακρυνόμεθα τῆς ἐπιγραφῆς, ἂν ἀποκαταστήσωμεν τὸν διπλοῦν τύπον αἰαῖ ὡς ἐξῆς :

οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ζωοῖς [[ιμ]] οἴμ' αἰ<αῖ>, οὐκέτι τοίαν.

Ἡ εἰκὼν τῆς Ἀρετῆς κειρομένης τοὺς πλοκάμους διὰ τὸν θάνατον ἐναρέτου ἀπαντᾷ καὶ εἰς Παλ. Ἀνθολ. VII, 145 :

Ἀρετὰ κειραμένα πλοκάμους.

Πβ. ἐπίσης VII, 593 :

Κείραντο πλοκάμους Μοῦσα, Θέμις, Παφίη.

Καὶ ἄλλοι κοινοὶ τόποι τῆς ἑλληνιστικῆς ἐλεγειακῆς ποιήσεως ἀπαντοῦν εἰς τὸ ἐπίγραμμα μας, ὡς ἡ εἰκὼν τοῦ ἀρπακτοῦ καὶ βασκάνου Ἄδου⁷. Καὶ ἡ ἰδέα τῆς Κρήτης ὀδυρομένης ἐπὶ τῇ κόρῃ ἔχει παράλληλα⁸.

Πεῖσις εἶναι ἡ μήτηρ τῆς κόρης, ἡ ἰδιότης δὲ αὐτῆς δηλοῦται διὰ τῆς ἐκφράσεως φίλον τέκος...κατεκτέρισεν, ἀκριβῶς ὡς εἰς Παλ. Ἀνθολ., VII, 644 : ἐθρήνησε τὸν ὠκύμορον Κλεαρίστη | παῖδα, ἐνῶ συνηθέστερον ὁ προσδιορισμὸς μάτηρ συνοδεύει εἰς τὰ ἐπιγράμματα τὸ κύριον ὄνομα⁹.

Τὰ παρεχόμενα ὑπὸ τοῦ ἐπιγράμματος καὶ τῆς ἄνωθεν ἐπιγραφῆς κύρια ὀνόματα, Τυρώ, Θεῖνος, Πεῖσις (πιθανῶς ταυτόσημον πρὸς τὸ Πειθώ), εὔρηται ἐν τῷ Wörterbuch der Griechischen Eigennamen, τοῦ Pape - Benseler. Σύνηθες ἐν Κρήτῃ φαίνεται καὶ τὸ Σωσαμενός¹⁰.

Ὅτι ἡ ἐνάρετος καὶ ὠραία Τυρὼ ἀνῆκεν εἰς εὐγενῆ οἰκογένειαν βεβαιοῦται ἐκ τοῦ ἀποδιδόμενου εἰς τὸν πατέρα τῆς χαρακτηρισμοῦ κλεινότατος¹¹.

Ἐκ Πολυρρηθείας ἔχομεν καὶ ἄλλα ἐπιγράμματα¹².

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

⁷) Πβ. Παλ. Ἀνθολ., VII, 13, 80, 308, 712.

⁸) I. C. III, σελ. 120, ἐξ , 37, κατὰ εἰκασίαν τοῦ P e e k, πβ. προσφάτως Zeitschrift der Martin Luther Universitaet Halle - Wittenberg, 4, 1954 - 5, σελ. 223 :

Κρήτη, σ' ἀγκόπασον, μητερ ἐμή, στοναχῶν,

ὅπου ὁμως πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τὸ σ' ἀγκόπασον δὲν ἔχει ὀρθῶς, διότι ἡ αὐτοπαθῆς ἀντωνυμία εἶναι σὲ αὐτήν. Καὶ τὸ κοπάζω ἄλλως εἶναι ἀμετάβαστον. Μήπως Κρήτη, σὰγ κόπασον...;

⁹) Πβ. Παλ. Ἀνθολ., VII, 482 : Νικασίς μάτηρ, 486 : Κλεινὰ μάτηρ.

¹⁰) I. C., I, σελ. 41 (VII, 21).

¹¹) Πβ. Παλ. Ἀνθολ. VII, 307 : κλεινοῦ γένους.

¹²) I. C., II, XXIII, 20, 21, 22. Ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἐπίγραμμα ἡμῶν παρουσιάζει τὸ 20, στ. 6 :

ἀμειράτω πένθει τειρομένα.

Εἰκ. 1 (ἀριστερά). — Στήλη ἐκ Πολυρροηνείας.
Εἰκ. 2 (ἄνω). — Τὸ ἐπὶ τῆς στήλης ἐπίγραμμα.